

Ehhez talán – furcsa módon – ez a drasztikusan rossz 1982-es őszi bizottsági munka is hozzájárult. Nem önmagában, hanem felébresztő hatásában, áttételesen; mintegy kihívva a szervezet pozitív immunreakcióit. Ezt a bizottsági beavatkozást ugyanis nem lehet olyan metaforával emlegetni, amely holmi sebészeti operációra utal („nemcsak húst, de ideget is ért a vágás”), mégpedig azért nem – és ez volt ennek a cikknek a *quod erat demonstrandum*-a –, mivel egy jó műtéthez szike kell, mindenféle műszer, sterilitás és gyakorlott sebész-kéz. Ám a vad csonkolás megtörtént, igaz némi szövetet (a folyóirat pórtrendelésekre meg a gyorsmásolókra gondolk) vissza is telepítettek a nagyon vérző helyekre. . . Bizom abban, hogy e szorult helyzetben, tán a lehetséges még szoritóbbakkal is számot vetve, tápot kap az együttműködés, a kollegális kooperáció szelleme. Mert nem fogadom el, hogy ebben az országban rosszul szeretnek dolgozni az emberek. Szerintem mindenki azt szeretné, ha esténként nyugodtan hajthatná le a párnára a fejét. Még ama bizottság tagjai is.

Hivatkozások:

1. A külföldi folyóiratrendelések koordinációjáról = Könyvtáros, 33. köt. 3. sz. 1983. p. 124–128.
2. SURÁNYI Miklós: A külföldi folyóiratok beszerzéséről egy könyvtáros szemével = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 30. köt. 4. sz. 1983. p. 152–154.; NÁRAY-SZABÓ Gábor–NAGY Zsuzsa: Tekintsük egymást felnötteknek! = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 30. köt. 6. sz. 1983. p. 236–237.; BENDA Mária: Az „ideális” hazai folyóiratbázis = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 30. köt. 7. sz. 1983. p. 291–191.; BENDA Mária: Hogyan kerülünk ki a kátyúból? = Könyvtáros, 33. köt. 7. sz. 1983. p. 398–399.
3. VÁLYI Gábor: 1983. évi folyóiratimportunk = Könyvtári Figyelő, 29. köt. 2. sz. 1983. p. 117–122.
4. VÁLYI Gábor: hivatkozott cikk p. 119.
5. SÁRDY Péter: Egy népszerűtlen döntés születéséről = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 30. köt. 3. sz. 1983. p. 100.
6. A külföldi folyóiratrendelések koordinációjáról. Hivatkozott cikk p. 125.
7. Ld. Benda Máriának a 2. hivatkozásban jelzett cikkeit.

Fogarassy Miklós
(OSZK–KMK)

TUDOMÁNYTERÜLETEK SZAKIRODALMI ELLÁTOTTSÁGÁNAK VIZSGÁLATI MODELLJE

Az 1982 folyamán foganatosított devizakorlátozási intézkedések a nyugati szakfolyóiratokkal való országos ellátottság struktúrájában jelentős változást hoztak. Amíg az ésszerű takarékoság elvével mindannyian egyetérttünk, a végrehajtás módja viszont már csaknem országos felháborodást váltott ki. Folyóiratok és napilapok hasábjain ugyanis könyvtáros kollégák és szakkutatók adtak hangot nemtetszésüknek és amiatti aggodalmuknak, hogy az országban folyó tudományos kutatást komoly károsodás éri, ha a legfrissebb tudományos eredményekről tájékoztató folyóiratbázist önkényesen, nem kellő megfontoltsággal és hozzáértéssel megnyirbálják.

A nyugati devizás folyóiratok példányszámainak csökkentési módszeréről kialakult kutatói és könyvtárosi közvélemény ma már ismeretes mind az ország tudományos és kulturális vezetői, mind pedig a sokat vitatott intézkedések gyakorlati kivitelezői előtt. Nem kétséges, hogy szakmai lelkiismeretem és több, mint negyedszázados könyvtárosi múltam az ilyen módon végrehajtott takarékosági intézkedéseket egyértelműen a „több a kár, mint a haszon” kategóriába sorolja. Jelenleg mégsem az a célom, hogy az amúgy is igen kiélezett vitát tovább szítsam, újabb és újabb adalékokat hozva fel.

Az érvek és ellenérvek tüzeiben egyébként az ország tudományos külföldi szakfolyóirat-bázisa védelmének feladatai is körvonalazódtak. Egy ilyen feladat az országba beérkező külföldi folyóiratok komplex vizsgálata, sokszempontú szakmai értékelése. E vizsgálatra támaszkodhatnak a későbbiekben a valóban ésszerű takarékosági intézkedések. Az alábbiakban ismertetem az ilyenfajta vizsgálatok általában fontosnak tartott kritériumait, követelményeit.

1. A külföldi folyóiratokkal való szakirodalmi ellátottság vizsgálatát tudományterületenként külön-külön kell elvégezni.
2. A vizsgálatot az illető szakterület gyűjtéséért felelős és a folyóiratmunkában jártas könyvtáros vagy könyvtáros-kollektíva végezze a tudományterület művelőinek bevonásával.
3. A vizsgálatot azonos modell, ha úgy tetszik azonos elvek alapján kell lefolytatni az összes tudományterületen, illetve a vizsgálatra esetleg külön kiemelt szakterületeken. A konkrét vizsgálatok megkezdése előtt tisztázni kell, hogy külön-külön vizsgálati módszer szükséges-e a humán-, illetve a természettudományok, esetleg az alkalmazott tudományok területén.

4. Az egész vizsgálatot egy operatív, megfelelő szakmai felkészültségű, szervezőképes és nem utolsó sorban anyagi bázissal rendelkező országos szervnek kell megszerveznie és kézben tartania. Ez lehet az Országos Könyvtárügyi Tanács vagy a Művelődési Minisztérium könyvtári osztálya.
  5. A vizsgálatra felkért szakembereket anyagilag is érdekeltté kell tenni a vizsgálat végzésében. Tekintettel az ilyenféle munkálatok rendkívül időigényes voltára, egyetlen könyvtári szakembertől sem lehet ennek végzését megfelelő anyagi ellenszolgáltatás nélkül elvárni. Egy ilyen vizsgálat sok gépelési, hasonlítási stb. rutinfeladattal jár. Ezek időigényesek, de különösebb szakmai felkészültséget nem igényelnek, megfelelő anyagi ellenszolgáltatásért határidőre, pontosan elvégezethetők.
  6. A szakirodalmi ellátottsági vizsgálatoknak általában csak akkor van értelmük, ha a vizsgálatok által feltárt hiányosságok felszámolására megvan a készség, a szándék, és megfelelő anyagi fedezet (jelen esetben deviza) is van arra, hogy a kedvezőtlen valutáris ellátottság ellenére az országosan mutakozó „hiányokat” beszerezzük.
  7. Emellett nem elegendő az alapvizsgálatot egyszer elvégezni. Ennek eredményeit rögzíteni kell (számítógépre venni), majd rájuk építve folyamatosan évről-évre tudományterületenként figyelemmel kísérni az ellátottság alakulását, változásait, és megtenni a mindenkor szükséges intézkedéseket.
  8. Mindehhez fel kell eleveníteni az 1960-as években kialakított kooperációs köröket, hogy az egyes főbb tudományterületek gyűjtésének felelős gazdái legyenek, s munkájukat koordinálni, támogatni és figyelni lehessen.
- Konkrét példa: ha az MTA Könyvtárának folyóirat-tára kap megbízást arra, hogy felmérje és megvizsgálja a nyelvtudomány – amely gyűjtőkörébe amúgyis beletartozik – külföldi szakfolyóiratokkal való ellátottságának jelenlegi helyzetét, hogy e tudomány művelőinek segítségével feltárja a fehér foltokat, akkor megfelelő devizát is kell biztosítani a számára, hogy valóban megrendelhesse azokat a külföldi folyóiratokat (ha csere útján nem sikerülne beszerezni), amelyekre a szakkutatók szerint feltétlenül szükség van. S ezt a munkát évről-évre a kooperációs körhöz tartozó más könyvtárakkal együtt (jelen esetben az MTA Nyelvtudományi Intézete könyvtárával, illetve azon más budapesti és vidéki könyvtárakkal együttműködve, amelyeknek hatókörében fontos nyelvészeti kutatások folynak) folyamatosan kell végezni, más szóval az MTA Könyvtárának gondja és felelőssége lenne, hogy az induló új nyelvészeti időszak kiadványok közül mindegyik hozzáférhető legyen legalább egy példányban, hogy előzetes egyeztetésekkel a felesleges párhuzamos rendelések elkerülhetők legyenek. Végső soron egy-egy ilyen kooperációs kör vezetője

lenne felelős azért, hogy a kutatás alapvető érdeke egy magasabb szinten találkozzék az ésszerű devizatakarékosági elvekkel.

Egy adott tudományterület szakirodalmi ellátottsága vizsgálatának elképzelt modellje:*

A vizsgálat jellegének meghatározása:

A vizsgálat elsősorban gazdasági jellegű, illetve csak közvetve tudománycentrikus, ui. a jelenlegi gazdasági helyzetben csak a nyugati devizáért beszerezhető folyóiratokra terjed ki. A teljesen tudománycentrikus szakirodalmi ellátottsági vizsgálatnak – a származási helyre való tekintet nélkül – mindenfajta dokumentumra, könyvre, folyóíratra stb. ki kell terjednie.

A vizsgálat menete:

A vizsgálat három fázisra bontható, mégpedig

- a) a viszonyítás alapját képező folyóiratjegyzék összeállítása;
- b) ennek összevetése a hazai állománnyal;
- c) az egybevetés eredményeképpen feltáruló helyzet értékelése, az elvégzendő feladatok sorrendjének megállapítása, konkrét javaslatok tételé az illető tudomány szakirodalmi ellátottságának javítására.

a) A rendelkezésre álló segédeszközökre támaszkodva össze kell állítani az egyes vizsgált tudományterületek legfontosabb folyóiratainak jegyzékét. Javasolt segédeszközök:

az illető szakterület legfontosabb referáló folyóiratai; azon gépi adatbázisok által feldolgozott folyóiratok jegyzékai, amelyeknek szolgáltatásaira az ország valamely kutatóhelye, könyvtára stb. előfizet;

az *Ulrich's International Periodicals Directory* legfrissebb kötete.

Itt jegyezzük meg, hogy az MTA Könyvtára folyóirat-tarában bizonyos előmunkálatok – próbák – folynak a világ legfontosabb nyelvészeti szakfolyóiratai jegyzékének összeállítására. Az előkészítő munkálatok során már eddig is kirajzolódott olyan megoldásra váró problémák, gondok, amelyek nem pusztán a nyelvészeti folyóiratbázis összeállításának sajátjai. A felhasznált források, referálólapok mindegyike nemcsak az adott tudományterület alapvető időszaki kiadványait dolgozza fel, hanem az interdiszciplinárisakat is. Felvetődik tehát a kérdés, hogy általában mi legyen az interdiszciplináris anyaggal? Ezek az egy-egy szakterületet érintő ellátottsági vizsgálatokból kiesnek. Igen hasznos volna viszont az ilyen jellegű időszak kiadványok egységes, minden tudományterületre kiterjedő ellátottsági vizsgálata egy modern polihisztor segítségével. Ezen utóbbi vizsgálatnak eredményeit minden szakterület folyóiratellátottsága felmérésénél fel lehetne, sőt fel is kellene használni.

* Az Országos Könyvtárügyi Tanács megbízásából a jelen dolgozattal csaknem egyidőben készült el egy olyan módszertani javaslat, amely éppen a nyelvtudomány külföldi szakfolyóiratokkal való jelenlegi ellátottsága elemzéséhez szolgálhat alapul.

b) A szakirodalmi ellátottság vizsgálatának alapja a megbízható központi nyilvántartás. Amíg ez nem áll rendelkezésre, semmiféle felmérés nem végezhető el. A pusztán rendelécédulákra alapozott hasonlítás esetében a csere útján beérkező nyugati időszaki kiadványok kiesnek az ellátottsági vizsgálat hatóköréből. Az Akadémiai Könyvtár és az akadémiai hálózat esetében például feltétlenül számításba kell venni a csere útján beszerzett folyóiratokat bármely tudományterületre vonatkozóan, mert ezek nélkül hamis képet nyernénk az országos ellátottságról. Az MTA Könyvtárába pl. 2000-en felüli a cserébe érkező nyugati folyóiratok száma, és csaknem hasonló mennyiségű a hálózatba érkező ilyen eredetű állomány.

Egyes nézetek szerint a cserébe érkező időszaki kiadványokat nem kell figyelembe venni, mivel ezek érkezése bizonytalan. Saját akadémiai gyakorlatunk ismeretében ezzel a nézettel semmiképpen nem érthetünk egyet. Semmivel sem bizonytalanabb a csere útján szerzeményezett folyóiratok beérkezése, mint a megrendelteké. Ha a cserepartner megszünteti egy folyóirat küldését, a továbbiakban – fontosságától függően – elő lehet rá fizetni. Az elmúlt évi rendeltéslélek az érdekeltek megkérdezése nélkül történtek.

Az ellátottsági vizsgálatoknál legalább az igazán széles körű cseretevékenységet folytató könyvtárnak, illetve hálózatnak anyagát számításba kell venni.

c) A felmérés során nyert adatok értékelésének előre meghatározott, egységes szempontok szerint kell történnie. Ennek egyrészt konkrét számadatokat kell tartalmaznia a szakkutatók segítségével összeállított tudományterületi alapjegyzékre és az országos helyzet összefüggéseire vonatkozóan. Másrészt a hazai állomány – címek, példányszámok, regionális megosztottság szempontjából való – feltérképezésének feleletet kell adnia arra, hogy:

1. melyek az illető tudományterület „mag-folyóiratai”, amelyekhez nem szabad takarékosági intézkedésekre hivatkozva még a példányszámokat illetően sem hozzányúlni;

2. melyek azok a folyóiratok, melyek fontosak lennének a hazai kutatás számára, de nem járnak az országba egyetlen példányban sem;

3. a járó időszaki kiadványok példányszáma megfelelő-e (sok, kevés);

4. a példányok eloszlása regionálisan kapcsolódik-e az illető szakterület főbb kutatási csomópontjaihoz;

5. a meglévő anyag hozzáférhetőségi szintje milyen (csak helyben olvasható, kölcsönözhető, xerox-másolat formájában hozzáférhető stb.);

6. vannak-e felesleges példányok olyan gyűjteményekben, ahol ezt az intézményhez kötődő szakkutatás semmiképpen nem indokolja?

A kapott eredmények alapján konkrét javaslatokat kell tenni arra vonatkozóan, hogy az adott szakterület külföldi folyóiratokkal való ellátottságát – az ésszerű takarékoságot szem előtt tartva – hogyan lehet tovább javítani, konkrétan:

a) mely folyóiratokat és milyen fontossági sorrendben kellene beszerezni (akár csere, akár vétel útján) a fehér foltok megszüntetése érdekében;

b) lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy az adott kooperációs körön belül a valóban felesleges példányszámokat csökkenteni lehessen (itt a szigorú önkéntességre szabad csak alapozni, ami messzemenően figyelembe veszi az adott gyűjtemények jellegét, a már meglévő állomány nagyságát s elsősorban – persze – a kutatók igényeit);

c) folyamatosan figyelni kell a vizsgált szakterület induló új folyóiratait, és évente, konzultálva a tudományterület művelőivel, a legfontosabbnak ítélteteket a megfelelő példányszámban be kell szerezni.

A szakirodalmi ellátottsági vizsgálatok igen időigényesek, szakértelmet, anyagismeretet kívánnak meg. Sohasem egyetlen embernek célszerű végeznie őket, hanem a könyvtárosok és szakkutatók együtteséből álló kisebb-nagyobb munkacsoportoknak. Az egyes kooperációs köröknek – éppen az interdiszciplináris folyóiratokkal történő jobb ellátottság biztosítása érdekében – egymással kapcsolatot kell tartaniuk.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy ha az alapfelmérést, a hiányok feltérképezését nem követi folyamatosan javító szándék, illetve ha az ellátottság javítására nincsen meg folyamatosan a megfelelő anyagi fedezet, az egész vizsgálat kárbavesztett fáradsággá, üresjáratúvá válik.

Ellenkező esetben viszont elérhető, hogy az összehangolt szerzeményezés politika ugyanolyan anyagi feltételek mellett jobb szakirodalmi ellátottságot biztosít. Ugyanazon kereten természetesen nem azt értjük, hogy azonos pénzügyi keretekkel a következő években is jól lehetne gazdálkodni. A szinttartáshoz, kiváltképp a szint emeléséhez bizonyos, szolid mértékű, de növekvő devizakeretekre van szükség évről-évre.

Bükyné Horváth Mária
(az MTA Könyvtára folyóirattárának vezetője)